

Towarzystwo Miłośników Ziemi Raciborskiej

Zeszyty Raciborskie
„STRZECHA”
tom VI

Racibórz 2002 rok

**KSIĄDZ AUGUSTYN WELTZEL JAKO HISTORYK —
WARSZTAT NAUKOWY I PROBLEM WIARYGODNOŚCI
PREZENTOWANYCH FAKTÓW W JEGO DZIEJOPISARSTWIE**

Do grona najbardziej zasłużonych badaczy dziejów Raciborza zaliczyć możemy niewątpliwie ks. Augustyna Weltzla. Urodzony 9 IV 1817 r. w miejscowości Jelcz na Dolnym Śląsku, od początku zdradzał nieprzeciętne zdolności w nauce. W rodzinnym Jelczu uczęszczał do jednoklasowej szkoły, zwracając na siebie uwagę nauczyciela, który zachęcił rodziców do dalszego kształcenia syna. W 1828 r. Augustyn rozpoczął naukę w Szkole św. Wincentego we Wrocławiu, jednakże już w 1830 r. wstąpił do Gimnazjum św. Macieja we Wrocławiu, ciesząc się dobrą opinią. W murach tejże szkoły w 1838 r. otrzymał świadectwo dojrzałości, by następnie zapisać się na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego. Równocześnie uczęszczał do Kolegium Historycznego, słuchając m.in. wykładów wybitnego znawcy historii Śląska i edytora źródeł G.A. Stenzla. Po ukończeniu studiów został wyświęcony na księdza 8 V 1842 r. przez ówczesnego biskupa sufragana wrocławskiego Daniela Latuska. W lipcu 1842 r. neoprezbiter Weltzel został mianowany wikariuszem w Szczecinie¹⁾.

Mimo wielu obowiązków duszpasterskich w wolnych chwilach młody Augustyn wraz ze swoim kolegą ze studiów ks. E. Müllerem zajmował się badaniem dziejów Kościoła katolickiego na terenie Pomorza i Brandenburgii. Zaczął też pisać swoje pierwsze artykuły w czasopiśmie historycznych. Owocem jego pracy godnym odnotowania była broszura o życiu św. Ottona, apostoła Pomorza. 14 VIII 1857 r. Augustyn Weltzel decyzją biskupa wrocławskiego został wyznaczony proboszczem parafii Tworków koło Raciborza. Uroczyste objęcie urzędu nastąpiło dopiero 22 IX²⁾. Przeprowadzka ze Szczecina do Tworkowa okazała się szczególnie doniosła w pracy badawczej Weltzla, choć należy stwierdzić, iż do tematyki pomorskiej i brandenburskiej nigdy już nie powrócił.

Mając zapewnione właściwe warunki materialno-bytowe mógł proboszcz z Tworkowa, oprócz pracy duszpasterskiej, skupić uwagę na działalności dziejopisarskiej. Interesowała go zwłaszcza historia lokalna. Ważnym bodźcem okazało się tutaj być rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 17 II 1859 r., na mocy którego każde większe miasto na terenie Prus miało posiadać swoją lokalną monografię³⁾. W ciągu kilku zaledwie lat ukazało się wiele prac poświęconych historii poszczególnych miejscowości na Śląsku. W sprawę zaangażował się ks. Weltzel, zdobywając rozgłos dzięki monografiom pięciu miast górnośląskich: Raciborza, Koźła, Prudnika, Dobrodzienia i Żor, a także opraco-

waniu dziejów archiprezbiteratu raciborskiego⁴). Pisał ponadto kroniki poszczególnych parafii m.in. Ostroga i Pogrzebienia, jak również inne drobne prace opisujące historię m.in. archidiaconatu w Opolu, Bractwa Ciała Chrystusowego w Jankowicach koło Rybnika, fundacji cysterskiej w Kazimierzu koło Głubczyc, klasztoru cysterskiego w Jemielnicy, szkoły łacińskiej w Jemielnicy, kolegiaty św. Bartłomieja w Głogówku, osadnictwa rejonu na północ od rzeki Opawy (praca jest zbiorem 44 szkiców poświęconych dziejom miejscowości na tym terenie), rodu hrabiów Oppersdorf, hrabiów Praschma, rodu Eichendorff oraz fundacji hrabiów Gaschin⁵). Nie sposób tutaj wymienić wszystkich opracowań i artykułów rozrzuconych po różnego rodzaju czasopismach i gazetach⁶).

Napisanie tak wielkiej liczby publikacji stało się możliwe głównie dzięki gromadzonemu przez lata warsztatowi historycznemu. O jego istnieniu i zawartości pewne pojęcie dają nam informacje zamieszczone w przedmowach do poszczególnych książek i broszur, jak również wzmianki w przypisach, czasami w samym tekście, a także bogata korespondencja proboszcza z Tworkowa. Ta ostatnia mimo, iż w dużej części zaginęła po śmierci Weltzla, to jeszcze przed I wojną światową liczona była na ponad 400 listów oraz około 1000 różnego rodzaju fiszek, wypisów i aktów od uczonych i duchownych⁷).

Ze źródeł rękopiśmiennych uczony proboszcz miał do swojej dyspozycji: urbarze, księgi ustaw krajowych, protokoły wizytacyjne, tabele wyznaniowe, dokumentacje cechów, akta szkół, probostw, księgi chrztów, ślubów i zgonów, formularze, wykazy i księgi klasztorne, parafialne i diecezjalne, matrykularze, księgi brackie, nekrologi, wilkierze, kopiarze, oryginalne dokumenty fundacyjne, darowizny władców, przywileje, zbiory regestrów, różnego rodzaju kroniki i roczniki itp. Nie gardził również herbarzami, inskrypcjami kościelnymi, zamkowymi i nagrobnymi, jak również napisami na pieczęciach, a nawet wynikami badań archeologicznych⁸).

Prawdziwymi kopalniami były dla księdza Weltzla bogate zbiory archiwów we Wrocławiu, Raciborzu, Opolu, Wodzisławiu, Żorach, Pszczyźnie i Nysie dokąd w miarę wolnego czasu podążał, by osobiście sporządzić obszerne wypisy i notatki. Znane mu były także archiwa w Berlinie, Wiedniu, Pradze, Opawie oraz Warszawie, Krakowie i Poznaniu⁹). Warto wspomnieć, iż w początkowej fazie działalności niektóre tajne zbiory (zawierające m.in. materiały wojskowe) były dla niego niedostępne. Sytuacja uległa zmianie dopiero w miarę ukazywania się jego prac na rynku wydawniczym, a szczególnie gdy w 1863 r. został posłem do Reichstagu z powiatu raciborskiego z ramienia partii Centrum. Do tajnych archiwów na Górnym Śląsku uzyskał dostęp dzięki życzliwości dr. G. Viebaha, ówczesnego prezydenta Rejencji Opolskiej¹⁰).

Wielkiej pomocy przy formowaniu warsztatu naukowego udzielił ks. Weltzlowi baron F. Schirding, który przez wiele lat szukał dokumentów

i materiałów historycznych po parafiach, kościołach i dworach, kopiował pomniki kultury, a zebrane wypisy dostarczał na plebanie do Tworkowa¹¹⁾. Pomagali proboszczowi także uczeni śląscy G.A. Stenzel, C. Grünhagen i inni, a także czescy m.in. V. Prasek, G. Wolný i B. Dudík — bodajże najwybitniejszy XIX-wieczny badacz dziejów Moraw. Nie sposób pominąć również wkładu poszczególnych proboszczów, którzy wspierali konfratry wypisami ze swoich dokumentów parafialnych, notatkami i szkicami inskrypcji świątynnych¹²⁾.

Wielką radością dla proboszcza tworkowskiego było uruchomienie w 1878 r. w swojej wsi urzędu pocztowego co ułatwiło mu znacznie prowadzenie korespondencji naukowej. W ten sposób rok po roku nadchodziły do Tworkowa na plebanie setki pism i paczek z książkami, a także przesyłek z wartościowymi notatkami.

Lektura prac ks. Weltzla pozwala stwierdzić, iż sięgał on po źródła już publikowane, w tym kroniki i roczniki. Znajdował w nich interesujący materiał, o czym zdają się świadczyć m.in. przypisy w jego pracach. Wiemy stąd, iż znana mu była *Kronika Galla Anonima*, a także Kosmasa, Wincentego Kadłubka, Pulkawy, Neplacha, ponadto *Kronika wielkopolska*, *Kronika śląsko-polska*, *Kronika książąt polskich*, *Rocznik kapituły krakowskiej*, *Rocznik kapituły poznańskiej*, *Rocznik górnośląski*, *Rocznik raciborski* (zwany *Kroniką raciborską*), tzw. *Latopis halicko-wołyński*. Nie pominął także dzieł Jana Długosza, Marcina Kromera, Macieja Miechowity, Stanisława Szczygielskiego, Jakuba Schickfussa, Bogusława Balbina, Samuela Nakielskiego, Joachima Cureusa, Mikołaja Henela i innych¹³⁾.

Jeżeli chodzi o publikowane dokumenty to znajdował je najczęściej w wielotomowych XVIII i XIX-wiecznych seriach edytorskich. Zaliczyć do nich możemy: *Silesiacarum rerum scriptores* (wyd. F.W. Sommersberg), *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae* (wyd. M. Dogiel) oraz *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (wyd. A. Boczek i inni), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (wyd. J. Erben i inni), *Codex diplomaticus Maioris Poloniae* (wyd. E. Raczyński), *Codex diplomaticus Silesiae* (wyd. W. Wattenbach i inni), *Codex diplomaticus Poloniae* (wyd. L. Ryzyszczewski i inni), *Vetera monumenta Poloniae et Lituaniae historiam illustrantia* (wyd. A. Theiner) i inne¹⁴⁾. Z jednotomowych pozycji zawierających zbiory dokumentów, wykorzystywanych w pracach księdza Weltzla, na uwagę zasługują m.in. *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau in Mittelalter* (wyd. G.A. Stenzel) i *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte* (wyd. G.A. Tzschope i G.A. Stenzel)¹⁵⁾.

Oprócz wielkiej liczby źródeł, warsztat Weltzla wzbogacały najnowsze monografie i opracowania historyczne, dzieła wybitnych znawców przedmiotu m.in. F. Palackiego, H.G. Voigta, F. Gramera, G.A. Stenzla, C. Grünhagena, R. Roepella i A. Boczka¹⁶⁾. Nie sposób tutaj wymienić

wszystkich. Dość wspomnieć, że przedstawione przez nich wyniki badań były skrupulatnie brane pod uwagę, przy pisaniu kolejnych prac proboszcza z Tworkowa.

Sięganie przez ks. Weltzla do źródeł i współczesnej mu literatury przedmiotu stało się możliwe głównie dzięki jego znajomości języków. Oprócz niemieckiego, którym posługiwał się zazwyczaj przy pisaniu swoich prac, a także prywatnych listów, władał również polskim. W języku tym wydał kilka swoich publikacji m.in. *Żywot błogosławionej Eufemii Księżnej Raciborskiej ze zakonu świętego Dominika* oraz *Pomniki pobożności po szlachetnej rodzinie hrabiów z Gaszyna na Górnym Śląsku*¹⁷⁾. W rozmowie z czeskim historykiem W. Praskiem uczony proboszcz stwierdził, iż mowy polskiej nauczył się w domu rodzinnym. Językiem tym miała się posługiwać w czasach jego dzieciństwa miejscowa ludność w okolicach Jelcza na Dolnym Śląsku¹⁸⁾. Bez wątpienia polskiego używał Weltzel także w praktyce swojej posługi duszpasterskiej (w kazaniach, przy spowiedziach, rozmowach z parafianami itp.). Pod koniec życia rozpoczął intensywną naukę języka czeskiego, choć niewątpiwie w jakimś stopniu poznał już wcześniej język morawski. Jako katolicki kapłan władał łaciną, bez znajomości której trudno sobie wyobrazić korzystanie z średniowiecznych tekstów źródłowych, a także wielu dokumentów spisanych w czasach nowożytnych. Problematyczna i otwarta pozostaje sprawa biernej znajomości Weltzla języka staroruskiego. Pewną przesłanką mogą tutaj być ślady wykorzystania w kilku jego publikacjach tzw. *Latopisu halicko-wołyńskiego* (zwanego też *Latopisem hipackim*)¹⁹⁾. Niewykluczone jednak, że potrzebne fragmenty staroruskiego latopisu tłumaczyła uczonemu proboszczowi inna osoba.

Dorobek naukowy ks. Weltzla zyskał uznanie współczesnych. Za napisanie historii miasta i twierdzy Koźla został odznaczony 26 VI 1866 r. przez króla pruskiego Orderem Czerwonego Orła IV klasy²⁰⁾. Władze kościelne przyznały uczonemu księdzu tytuł radcy duchownego (1868 r.), natomiast Uniwersytet Wrocławski nadał mu doktorat *honoris causa* (1889 r.)²¹⁾. Docenili go także historycy, również żyjący w czasach późniejszych. Wyniki badań proboszcza tworkowskiego wprowadzali na karty swoich dzieł m.in. B. Włodarski, W. Dziewulski, W. Kuhn, G. Hyczel, G. Labuda, K. Jasiński, J. Kwak, A. Barciak, J. Rajman, E. Seidl i D. Veldtrup²²⁾. Powodem było i jest ogólne przekonanie, że Weltzel korzystał ze źródeł, które nie zachowały się do naszych czasów, względnie rzetelnie rejestrował ważniejsze informacje, ułatwiając w ten sposób współczesnemu historykowi prześledzenie podstawowego zrębu faktograficznego w danym temacie.

Prace ks. Weltzla mają najczęściej formę kronik, gromadzących wielką ilość materiału źródłowego, luźno ze sobą powiązanego. Sposób prezentacji wydarzeń historycznych nie jest więc skomplikowany. Widać to wyraźnie na przykładzie wspomnianych już monografii miast górnoślą-

skich. Autor trzymając się sztywno wyznaczonych ram chronologicznych, dobierał kolejne wzmianki źródłowe, których w ogóle nie omawiał, albo też opatrzył jedynie bardzo skromnym komentarzem. Czasami, mając pod ręką ciekawy dokument, po prostu przepisywał go słowo w słowo (np. dokument Przemysła raciborskiego z 1290 r.)²³⁾. Czasami decydował się na luźną parafrazę stosownego tekstu (np. dokument Leszka raciborskiego z 1319 r.)²⁴⁾. Zdarzało się jednak, że powołując się na średniowieczny zapis, podawał tylko krótką wzmiankę dotyczącą jego treści (np. dokument Władysława kozielskiego z 1334 r.)²⁵⁾. W razie zaistniałych wątpliwości, odsyłał czytelnika do przypisów, gdzie przytaczał źródło informacji, względnie dawał krótki komentarz wydarzeń lub ukazywał odmienne stanowisko dziejopisarzy w danej sprawie. Niepowetowaną stratą dla współczesnego historyka jest niewątpliwie skąpa ilość przypisów w drugim wydaniu historii miasta Raciborza oraz ich zupełny brak w pracy o dziejach archidiecezji raciborskiej. Naturalnie obniża to wartość naukową wspomnianych pozycji.

Przechodząc do problemu wiarygodności prezentowanych informacji w dziejopisarstwie ks. Weltzla, nasuwa się tutaj szereg spostrzeżeń. Ogólnie rzecz biorąc badacz starał się rzetelnie wywiązywać z podejmowanego zadania. Pisanie każdej publikacji poprzedzała szczegółowa kwerenda źródłowa. Przystępując do pracy z wielką dokładnością streszczał, a następnie przelewał swoimi słowami na papier dostępne zapiski. Komentując treść dawnych przekazów nie puszczał wodzy fantazji, trzymając się konsekwentnie faktów zamieszczonych w tekście źródłowym.

Potrafił podejść krytycznie do wyników badań innych historyków, gdy nie zgadzały się ze znanym mu materiałem archiwalnym. Zaobserwować to można na przykładzie zawartego w pracy F.A. Zimmermanna stwierdzenia, iż posiadłość Scirna koło Pszczyny została przekazana przez księcia niejakiemu Chwalisławowi w zamian za pewne ziemie pod Żorami 25 II 1210 r.²⁶⁾ Weltzel pomimo, że znał pracę Zimmermanna, nie poszedł za jego błędnym przekazem. Sięgnął wprost do oryginalnego dokumentu i opatrzył informację o nadaniu posiadłości Scirna Chwalisławowi właściwą datą — 25 II 1272 r.²⁷⁾ Słuszność Weltzlowi przyznaje tutaj współczesny edytor średniowiecznego dokumentu W. Irgang²⁸⁾.

Czasami uczony proboszcz niemal intuicyjnie wyczuwał chronologię wydarzeń. Pomimo, iż nie dysponował żadnym wiarygodnym przekazem, co więcej — mógł zostać wprowadzony w błąd przez bałamutne zapiski źródłowe²⁹⁾, zgodnie z prawdą umieścił datę zgonu księcia Kazimierza opolsko-raciborskiego w cezurze czasowej między rokiem 1229 a 1230³⁰⁾. Do takich samych wniosków doszedł w ostatnich czasach wytrawny znawca genealogii Piastów śląskich K. Jasiński³¹⁾.

Dzieła proboszcza z Tworkowa zawierają niestety również szereg nieścisłości. Przede wszystkim Weltzel pominął przy pisaniu swoich prac sporo ważnych dokumentów, choć niewątpliwie były mu znane z do-

stępnym edycji. I tak przy opracowaniu pierwszego wydania dziejów Raciborza nie wziął w ogóle pod uwagę kilku aktów prawnych księcia opawsko-raciborskiego Mikołaja II m.in. z 22 VIII 1340 r., 2 II 1343 r., 1351 r., 12 II 1356 r.³²⁾. Podobnie sprawa przedstawiała się przy pisaniu szkicu z dziejów Makowa, w pracy o osadnictwie na ziemiach na północ od rzeki Opawy, gdzie w związku z rokiem 1240 powołał się za ledwie na jeden dokument, dotyczący tejże wsi, wystawiony przez Mieszka Otyłego dla joannitów³³⁾. Tymczasem książę opolsko-raciborski wystawił w 1240 r. w sumie aż trzy dokumenty, w których wspominał Maków³⁴⁾.

Podać można inny przykład. Wymieniając po kolei raciborskich urzędników książęcych³⁵⁾, Weltzel pominął aż 4 kasztelanów, sprawujących swój urząd w XIII i początkach XIV w., wśród nich Miczinę, Jakuba, Czesława oraz Janka z przydomkiem Śliż³⁶⁾. Dokumenty, na których występują wspomniani dostojnicy, przynajmniej w części były ks. Weltzlowi znane³⁷⁾.

Zdarzało się uczonemu proboszczowi popełnić także pomyłki w datach. Jego zdaniem Bolesław Krzywousty, książę polski, zajął gród Racibórz w 1106 r.³⁸⁾. Faktyczne wydarzenie miało miejsce dwa lata później w 1108 r.³⁹⁾. Również zapiskę nekrologiczną klasztoru św. Michała w Bambergu, dotyczącą śmierci Mieszka księcia Polaków, umieścił pod błędną datą dzienną 16 V⁴⁰⁾. W rzeczywistości nota obituarna „Misico dux Poloniorum” wpisana została do nekrologu tamtejszego zgromadzenia benedyktynów w związku z dniem 11 V⁴¹⁾. Błędną datę dzienną podał także informując o wystawieniu 25 VI 1267 r. przez legata papieskiego Gwidona w Raciborzu dokumentu dla opactwa cystersów w Rudach⁴²⁾. Tymczasem stwierdzono, że akt taki został wydany przez Gwidona 22 VI 1267 r.⁴³⁾. Można tutaj przytoczyć kolejny przykład; otóż historyk z niewyjaśnionych przyczyn pomyłkowo umieścił zgon ostatniego Piasta opolskiego Jana pod datą 25 IV 1532 r.⁴⁴⁾. Skądinąd wiadomo zaś, że książę zmarł 27 III 1532 r., co potwierdzają wiarygodne wzmianki źródłowe⁴⁵⁾.

Prace ks. Weltzla nie są wolne od innych poważnych błędów. Przykładem tutaj może być wprowadzona na karty jego dzieł niewłaściwa data najazdu biskupa ołomunieckiego Brunona na Racibórz i spalenie miasta — 1255 r.⁴⁶⁾. Weltzel przejął ją z XVIII-wiecznej historii Moraw autorstwa A. Pilarza i F. Morawecza⁴⁷⁾, lekceważąc najzupełniej znany mu XV-wieczny przekaz kronikarski Jana Długosza. Ten ostatni, umieścił wspomniane wydarzenie pod rokiem 1249, dopisując ponadto kilka interesujących szczegółów m.in. spalenie przez wojowniczego biskupa kościołów i klasztorów raciborskich⁴⁸⁾. Co więcej uczony proboszcz z Tworkowa nie zweryfikował swojego stanowiska także wówczas, gdy zaznajomił się z treścią XIII-wiecznego tzw. *Rocznika górnośląskiego*, w którym wyprawa Brunona ołomunieckiego na Racibórz, podobnie jak u Długosza, zapisana została w związku z rokiem 1249⁴⁹⁾. Przyznanie prymatu XVIII-wiecznemu opracowaniu dziejów nad dwoma średnio-

wiecznymi źródłami musi budzić niepokój. Dodać należy, iż niektórzy historycy po dzień dzisiejszy bezkrytycznie przyjmują zamieszczoną w pracach Weltzla błędną datę najazdu na Racibórz; nie uwzględniają również w swoich publikacjach szczegółów przebiegu wyprawy Brunona z 1249 r., zawartych we wspomnianych XIII i XV-wiecznych źródłach⁵⁰). Nie sposób oprzeć się tutaj wrażeniu, że Weltzlowa prezentacja dziejów mocno zaciążyła na nowszej historiografii.

Niewłaściwą metodę badawczą uczony proboszcz zastosował również w innym przypadku. Przykładem może być informacja o hołdzie lennym księcia Leszka raciborskiego. Historyk tworkowski — powołując się na XVII-wieczne dzieło Jakuba Schickfussa — opatrzył wiadomość o tym wydarzeniu błędną datą 4 IV 1327 r. Ponadto, na podstawie wspomnianego XVII-wiecznego opracowania, uznał, że hołd Leszka miał miejsce we Wrocławiu⁵¹). Pod wpływem innej lektury jednak nasunęły mu się pewne wątpliwości, o czym świadczy wprowadzenie do przypisu daty 24 II 1327 r.⁵²), jak się okazuje również błędnej. Tymczasem dysponując tzw. *Registrum St. Wenceslai*⁵³), zwyczajnie pominął zamieszczony w nim XIV-wieczny dokument Jana Luksemburczyka, wystawiony 19 II 1327 r. w Opawie, w którym władca Czech wyraźnie wspominał o wejściu Leszka raciborskiego w zależność lenną względem Korony Czeskiej⁵⁴). Jak widać i tym razem badacz, mając do wyboru tekst źródłowy i spisane kilka wieków później opracowanie dziejów, dał pierwszeństwo temu ostatniemu, co uznać należy za poważny błąd metodologiczny.

Wspomnieć można jeszcze inne uchybienia badawcze ks. Weltzla m.in. czerpanie wiadomości historycznych z niewątpliwych falsyfikatów (np. rzekomego dokumentu Władysława opolsko-raciborskiego wystawionego 12 VI 1268 r. w Czeladzi dla benedyktynów w Orłowej⁵⁵), a także mylenie nazw miejscowości (np. Dziergowice⁵⁶) — Żerkowice⁵⁷), wspominając dyplom księcia Władysława z 12 VIII 1274 r.). W tym przypadku podał również błędną datę wystawienia dokumentu — 2 VIII 1273 r.⁵⁸).

Absolutnie niewiarygodna jest także wiadomość — przejęta z XIX-wiecznego czeskiego opracowania — o podróży księcia opawsko-raciborskiego Jana I do Francji w orszaku cesarza Karola IV⁵⁹). Jego rzekomy pobyt w Paryżu 4 I 1378 r. jest nie do pogodzenia z faktem, że 8 I 1378 r. Przemyślida opawsko-raciborski wystawił w Żorach dokument, wspólnie z książętami cieszyńskimi Przemysłem i Siemowitem⁶⁰). Wiadomo natomiast, że Karol IV jeszcze 16 I 1378 r. przebywał na ziemi francuskiej na zamku Beauté sur Marne⁶¹). Być może pomyłona tutaj została postać Jana I z osobą Wacława opawskiego, który rzeczywiście towarzyszył Karolowi IV w podróży do Paryża⁶²). Wspomnieć należy, że wiadomość o rzekomym pobycie Księcia Jana I Przemyślidy we Francji w 1378 r. powtarzają bezkrytycznie współcześni badacze dziejów⁶³).

Wątpliwości budzi również, podana w pracy Weltzla, chronologia wydarzeń związanych z planowanym przejściem księstwa raciborskiego przez Jana opolskiego, w razie bezpotomnej śmierci Walentego Przemyślidy. Badacz z Tworkowa, powołując się na *Registrum St. Wenceslai*, przytacza w związku z tą sprawą tylko jeden dokument z 11 X 1512 r.⁶⁴⁾, bynajmniej nie najważniejszy. Tymczasem sprawa ciągnęła się począwszy od 25 X 1511 r., przez ponad rok. W sumie wydano w tym okresie aż 5 aktów prawnych: 25 X 1511 r., 18 I 1512 r., 11 X 1512 r., 31 X 1512 r., 2 XI 1512 r. Wiadomości o nich czerpiemy ze wspomnianego wyżej *Registrum St. Wenceslai*⁶⁵⁾, który to zbiór dokumentów, jak widać, nie został przez uczonego proboszcza należycie wykorzystany.

Nie znalazła ponadto uznania w XX-wiecznej historiografii⁶⁶⁾, proponowana przez ks. Weltzla, emendacja łacińskich cyfr w dacie sporządzenia testamentu przez Mieszka Otyłego, w pracy o dziejach miasta i twierdzy Koźle⁶⁷⁾. Przykładów błędów spotykanych w publikacjach uczonego proboszcza można by mnożyć.

Mając na uwadze powyższe spostrzeżenia trudno tutaj zgodzić się z twierdzeniem P. J. Newerli, iż pisząc swoje prace ks. Weltzel był „zawsze rzetelny”⁶⁸⁾. Nie mogło tak być choćby z przyczyny popełnianych licznych błędów rzeczowych (pomyłki w datach, nazwach miejscowości itp.), błędów metodologicznych (np. stawianie opracowania historycznego ponad tekst źródłowy), jak również uchybień warsztatowych (np. pomijanie szeregu istotnych dla danego zagadnienia dokumentów, zapisek kronikarskich i rocznikarskich). Poruszane problemy autor niniejszej publikacji był w stanie skonfrontować z dostępnym materiałem źródłowym. Cóż jednak powiedzieć o informacjach dotyczących m.in. historii Raciborza, znanych obecnie wyłącznie z książek Weltzla, których wiarygodności i rzetelności nie sposób sprawdzić! Tak więc ostrożność przy sięganiu po fakty zawarte w pracach historyka tworkowskiego jest w pełni uzasadniona.

Podsumowując całość rozważań można zadać sobie pytanie: czy uczony proboszcz był w stanie, mając do dyspozycji XIX-wieczne wyniki badań historycznych i dostępne wówczas źródła, przygotować perfekcyjne, pozbawione jakichkolwiek błędów publikacje? Przecząca odpowiedź nasuwa się tutaj sama. Poza tym warto dodać, że ks. Weltzel nie pisał dopracowanych do ostatniego szczegółu rozpraw uniwersyteckich, czy też wyjątkowo dokładnych syntez naukowych, a jedynie proste opracowania dziejów poszczególnych miejscowości lub instytucji. Tym niemniej budzi się sympatia dla osoby proboszcza tworkowskiego, choćby z uwagi na jego wieloletni wysiłek badawczy i prawdziwie pionierską pracę. Nie sposób bowiem po dziś dzień podjąć się napisania jakiegokolwiek wartościowej monografii Górnego Śląska z pominięciem bogatego materiału zgromadzonego w publikacjach, zmarłego sto lat temu 4 XI 1897 r., ks. Augustyna Weltzla. Po śmierci jego zbiory trafiły m.in. do Archiwum

PRZYPISY

1. J. Gregor, *Augustin Weltzel und seine oberschlesischen Geschichtswerke*, „Oberschlesische Heimat“, t. 4, Oppeln 1908, s. 2—3.
2. A. Nowack, *Lebensbilder schlesischer Priester*, Breslau 1928, s. 207—208.
3. J. Gregor, *Augustin Weltzel...*, s. 5.
4. Por. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.), Ratibor 1861; tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibor 1881; tenże, *Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel*, Berlin 1866; tenże, *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*, Neustadt 1870; tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Guttentag*, Ratibor 1882; tenże, *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien*, Sohrau 1888; tenże, *Geschichte des Ratiborer Archipresbyterats* (1 wyd.), Ratibor 1885, (2 wyd.), Breslau 1896.
5. Por. A. Weltzel, *Chronik der Parochie Ostrog bei Ratibor*, Ratibor 1882; tenże, *Chronik der Parochie Pogrzebin*, Ratibor 1888; tenże, *Das Archidiakonat Oppeln von 1230 bis 1810*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens“ (dalej ZVGS), t. 12, 1875; tenże, *Die Bruderschaft Corporis Christi in Jankowitz bei Rybnik*, Breslau, 1875; tenże, *Die Cisterzienserpropstei Kasimir im Kreise Leobschütz*, Breslau 1889; tenże, *Das Fürstliche Cisterzienserstift Himmelwitz*, Breslau 1895; tenże, *Die Lateinische Schule in Himmelwitz*, „Schlesische Pastoralblätter“ (dalej SP), t. 16, 1895; tenże, *Das Kollegiatstift zum Heiligen Bartholomäus in Oberglogau*, ZVGS, t. 30, 1896; tenże, *Biesedlungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes*, t. 1—2, Leobschütz 1890—1891; tenże, *Geschichte der Grafen von Oppersdorf* (praca w rękopisie); tenże, *Geschichte des edlen, freiherrlichen und gräflichen Geschlechts von Praschma*, Ratibor 1883; tenże, *Geschichte des edlen freiherrlichen Geschlechts von Eichendorff nach Handschriften und Urkunden*, Ratibor 1876; tenże, *Pomniki pobożności po szlachetnej rodzinie hrabiów z Gaszyna*, Gliwice 1877.
6. Por. A. Weltzel, *Beiträge zur Geschichte der Gegenreformation in Oberschlesien*, SP, t. 8, 1885; tenże, *Das Grabdenkmal Hans, Herzogs von Oppeln † 1532*, „Schlesische Vorzeit im Bild und Schrift“, t. 1, 1869; tenże, *Quellen zur Geschichte und Beschreibung Oberschlesiens*, SP (n.f.), t. 10, 1871; tenże, *Genealogie der oberschlesischen Herzöge*, SP (n.f.), t. 11, 1872.
7. A. Nowack, *Lebensbilder...*, s. 209.
8. Por. wstęp do każdej pozycji w przyp. 4, 5.
9. Por. przyp. 8. Także A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Sohrau...*, s. 23, 26—29, 33, 35, 39, 63, 70; tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 26, 39, 59, 68, 70, 86, 87, 90, 109, 154; tenże, *Geschichte der Stadt Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel...*, s. 12, 111.
10. J. Gregor, *Augustin Weltzel...*, s. 5, 8; A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. V.
11. A. Weltzel, *Friedrich Freiherr von Schirding*, ZVGS, t. 16, 1882, s. 303; J. Gregor, *Augustin Weltzel...*, s. 10.
12. J. Gregor, *Augustin Weltzel...*, s. 13n.
13. Por. m.in. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Neustadt...*, s. 2, 23; tenże, *Geschichte der Stadt, Herrschaft und Festung Cosel...*, s. 10, 53, 108, 110; tenże, *Das Kollegiatstift zum Heiligen Bartholomäus in Oberglogau...*, s. 170; tenże, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. 1, 2, 4, 5, 9, 10, 19, 27, 28, 30, 34, 37, 41, 43, 51, 71, 74, 89, 95.

14. Por. m.in. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel...*, s. 51, 65, 78, 80, 101, 107—109; tenże, *Geschichte der Stadt Neustadt...*, s. 17, 36; tenże, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. 3, 6, 10—11, 16, 18, 35, 61, 79, 92.
15. Por. m.in. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. 15—16, 50, 72.
16. Por. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Neustadt...*, s. 44, 57, 84; tenże, *Das Kollegiatstift zum Heiligen Bartholomäus in Oberglogau...*, s. 178; tenże, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. 2, 3, 12, 18, 57, 73, 89; tenże, *Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel...*, s. 56, 106.
17. A. Weltzel, *Żywot błogosławionej Eufemii Księżnej Raciborskiej ze zakonu świętego Dominika*, Gliwice 1878; tenże, *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna na Górnym Śląsku*, Gliwice 1877.
18. „Věstník Matice Opavské”, 1897, s. 50.
19. Por. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. 34 przyp. 1; tenże, *Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel...*, s. 30—33. W czasie pisania historii Raciborza i Koźla Weltzel miał pod ręką jedynie staroruski tekst *Lato-pisu halicko-wołyńskiego* zamieszczony w wydawnictwie *Połnoje sobranije russkich letopisiej*, t. 2, Sankt Peterburg 1843. Nie było mu natomiast znane niemieckie tłumaczenie części wspomnianego źródła, pochodzące z 1872 r., por. J. Szaraniewicz, *Die Hypatios Chronik als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte*, Lemberg 1872.
20. J. Gregor, *Augustin Weltzel...*, s. 7; J. Kopiec, *Weltzel Augustyn Bogusław*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 456. Ten ostatni podaje, że ks. Weltzel został „odznaczony Orderem Czarnego Orła V klasy”.
21. Por. ZVGS, t. 12, 1875, s. 524; J. Kopiec, *Weltzel Augustyn Bogusław...*, s. 456.
22. B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku*, Lwów 1931, s. 24; W. Dziewulski, *Dzieje Raciborza od najdawniejszych czasów do zaboru Śląska przez Prusy*, [w:] *Szkice z dziejów Raciborza*, Katowice 1967, s. 103—107 n.; W. Kuhn, *Die Siedlungsentwicklung im Kreise Ratibor*, [w:] *Ratibor, Stadt und Land an der oberen Oder* (dalej: *Ratibor*), t. 1, Heidenheim 1980, s. 64 przyp. 80, s. 65 przyp. 114—115; G. Hyckel, *Die Stadt Ratibor. Gründung und Aufbau*, [w:] *Ratibor*, t. 1..., s. 83—84; G. Labuda, *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza*, Poznań 1983, s. 255 przyp. 675, s. 260 przyp. 683; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3, Wrocław 1977, s. 25—26, 49, 58, 60, 63—64, 70, 106—107, 112, 180; J. Kwak, *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI—XVIII wieku*, Opole 1977, s. 305—306; A. Barciak, *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz początkach XIV wieku*, Katowice 1992, s. 163; J. Rajman, *Mieszko II Otyły książę opolsko-raciborski (1239—1246)*, „Kwartalnik Historyczny”, rocznik C, nr 3, Warszawa 1993, s. 30 przyp. 66, s. 36 przyp. 102; E. Seidl, *Das Troppauer Land zwischen den fünf Südgrenzen Schlesiens*, Berlin 1992, s. 192; D. Veldtrup, *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*, Berlin 1995, s. 519.
23. Por. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 47—49.
24. Tamże, s. 57.
25. Tamże, s. 59.
26. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 2, Brieg 1783, s. 48—49.
27. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. 42.
28. *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej: SUB), t. 4, wyd. W. Irngang, Köln-Wien 1988, nr 164, s. 118—119.
29. *Rocznik krakowski*, wyd. A. Bielowski, Monumenta Poloniae Historica (dalej: MPH), t. 2, Lwów 1872, s. 837: „1236. Kazimir dux Opoliensis obiit”. Tę samą datę

- zgonu Kazimierza podaje również Długosz, por. Joannis Dlugossii, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. V—VI, Varsaviae 1973, s. 276.
30. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 18; tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 14—15.
 31. K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3..., s. 17—19.
 32. *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicane-
rinen in der Stadt Ratibor*, wyd. W. Wattenbach, [w:] *Codex diplomaticus Silesiae*
(dalej: CDS), t. 2, Breslau 1859, nr 36, s. 141—143, nr 39, s. 147—148, nr 43,
s. 151—152, nr 49, s. 156.
 33. A. Weltzel, *Besiedelungen des nordlich der Oppa gelegenen Landes*, t. 2...,
s. 168—169.
 34. SUB, t. 2, wyd. W. Irgang, Wien-Köln-Graz 1971, nr 178, s. 114—115, nr 180,
s. 115, nr 188, s. 120. Weltzel musiał znać dokumenty z 1240 r., dotyczące Makowa,
z regestrów wydanych przez C. Grünhagena, z którym utrzymywał bliskie kontakty
naukowe, por. *Regesten zur schlesischen Geschichte*, wyd. C. Grünhagen, [w:]
CDS, t. 7, cz. 1, Breslau 1868, s. 551—552, 559; J. Gregor, *Augustin Weltzel...*,
s. 14—15.
 35. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 273.
 36. J. Rajman, *Mieszko II Otyły...*, s. 38; J. Panic, *Raciborskie otoczenie księcia
Władysława opolskiego (1246—1281)*, [w:] *Zeszyty Raciborskie „Strzecha”*, t. 4, Raci-
bórz, 1984, s. 13.
 37. Por. *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte*, wyd. G. A.
Tzschoppe, G. A. Stenzel, Hamburg 1832, nr 21; *Codex diplomaticus
Poloniae*, wyd. J. Bartoszewicz, t. 3, Warszawa 1858, nr 11 (wydawcami
wcześniejszych tomów byli L. Rzyszczewski i A. Muczkowski).
 38. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor* (1 wyd.)..., s. 4. Błędna data została po-
prawiona w drugim wydaniu historii Raciborza, por. tenże, *Geschichte der Stadt
und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 4.
 39. *Anonim tzw. Gall, Kronika polska*, oprac. R. Grodecki, M. Plezia, Wrocław
1996, s. 115—116.
 40. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 10 przyp. 1.
 41. Por. *Vollständiger Auszug aus den vorzüglichen Calendarien des ehemaligen Fürsten-
thums Bamberg*, wyd. C. A. Schweitzer, Siebenter Bericht über das Bestehen
und Wirken des historischen Vereins zu Bamberg, Bamberg 1844, s. 173; N. Mika,
*Który Mieszko? Kontakty Piastów z Niemcami w świetle wzmianki nekrologicznej klasz-
toru Św. Michała w Bambergu*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Śląska*, t. 22, 1997
(praca w druku).
 42. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 41.
 43. *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, wyd. G. A. Stenzel,
Breslau 1845, nr 25; SUB, t. 4..., nr 22, s. 28.
 44. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 114. Błędna
data zgonu Piasta opolskiego została zmieniona w drugim wydaniu historii Raciborza.
Autor nie poprawił jednakże pomyłki związanej z datą sporządzenia testamentu przez
księcia Jana, które to wydarzenie miało nastąpić 23 IV 1532 r., czyli... miesiąc po
śmierci władcy, por. tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)...,
s. 114.
 45. Zestawił je K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3..., s. 111—112.
 46. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel...*,
s. 33—34; tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 35. W
drugim wydaniu historii Raciborza autor nie podał daty najazdu Brunona ołomunie-
ckiego, umieścił jednakże wydarzenie po wyprawie władcy Czech Przemysła Otokara
II do Prus (1254/1255 r.), por. tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2
wyd.)..., s. 27.

47. N. M i k a, *Ekspansja czesko-morawska na ziemię raciborską w XIII wieku*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Śląska*, t. 21, 1996, s. 8—10.
48. J. D ł u g o s s i, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. VII—VIII, Varsaviae 1975, s. 67.
49. *Rocznik Górnoszląski*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 715. Tekst *Rocznika górnośląskiego* był znany Weltzlowi z 19-ego tomu *Monumenta Germaniae Historica-Scriptores*, por. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 10.
50. Por. W. Dziewulski, *Dzieje Raciborza...*, s. 67; J. Burek, *Dzieje Raciborza od czasów piastowskich do 1741 r.*, [w:] *Racibórz, zarys rozwoju miasta*, pod red. J. Kantyki, Katowice 1981, s. 51; P.J. Newerla, *Opowieści o dawnym Raciborzu*, Racibórz 1995, s. 42. Ten ostatni wspomina o „spaleniu miasta przez Morawian w 1255 r.”.
51. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 71.
52. Tamże, przyp. 1.
53. Por. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 79, 92—93, 101, 103—105.
54. *Registrum St. Wenceslai*, wyd. W. Wattenbach, C. Grünhagen, [w:] CDS, t. 6, Breslau 1865, nr III a, s. 179—180.
55. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 41; tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 33. Dokument z 12 VI 1268 r. wydany w Czeladzi, został uznany za falsyfikat, por. SUB, t. 4..., nr 440, s. 294—296. Pierwsze wątpliwości dotyczące kwestii autentyczności dokumentu wysunął już C. Grünhagen, z którym — jak wiadomo — A. Weltzel utrzymywał ożywione kontakty naukowe, por. *Regesten zur schlesischen Geschichte*, wyd. C. Grünhagen, [w:] CDS, t. 7, cz. 2, Breslau 1875, s. 170—171; J. Gregor, *Augustin Weltzel...*, s. 14—15.
56. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 35.
57. SUB, t. 4..., nr 247, s. 169—170, tamże wzmianki o wcześniejszych edycjach oraz wykaz ważniejszej literatury.
58. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 35.
59. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 80; tenże, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (2 wyd.)..., s. 69.
60. *Registrum St. Wenceslai...*, nr 61, s. 13—14.
61. Por. J. Spěváček, *Karel IV. Život a dílo (1316—1378)*, Praha 1981, s. 465 n.; tenże, *Vaclav IV. (1361—1419)*, Praha 1986, s. 96—97.
62. Por. Čtení o Karlu IV. a jeho době, wyd. F. Hermanský, Praha 1958, s. 414.
63. A. Wróbel, *Z przeszłości czterech wsi — Syrynia, Lubomia, Grabówka, Nieboczowy*, Katowice 1991, s. 9—10.
64. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* (1 wyd.)..., s. 110.
65. *Registrum St. Wenceslai*, wyd. W. Wattenbach, C. Grünhagen, [w:] CDS, t. 6..., nr 479, 480, 482, 483, 484, s. 160—162.
66. K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 3..., s. 25; J. Rajman, *Mieszko II Otyły...*, s. 36.
67. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel...*, s. 27.
68. J. Newerla, *Opowieści o dawnym Raciborzu...*, s. 190.